

STUDENTLERDIŃ ORATORLIQ QÁBILETIN QÁLIPLESTIRIW USÍLLARI

*Abatova Mexriban Kuralbay kizi,
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámlekетlik pedagogikalıq instituti
stajyor-oqıtılıwshısı*

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОРАТОРСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

*Абатова Мехрибан Куралбай кызы, стажер-преподаватель
Нукусского государственного педагогического института
имени Ажинияза*

EFFECTIVE METHODS FOR DEVELOPING STUDENTS' ORATORY SKILLS

*Abatova Mexriban, Trainee teacher at Nukus State Pedagogical
Institute named after Ajiniyaz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar orasida notiqlik kompetensiyasını rivojlantirishning dolzarbligi va bu jarayonning pedagogik jihatları yoritiladi. Notiqlik san'ati orqali talabalar nutq madaniyatini shakllantirish, fikrni ravon va ta'sirchan ifodalash, pedagogik mahoratni oshirish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy interaktiv metodlardan foydalananish orqali talabalarni professional faoliyatga tayyorlash masalalariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: notiqlik kompetensiyasi, nutq madaniyati, pedagogik mahorat, kommunikativ ko'nikmalar, notiqlik san'ati, fikrni ta'sirchan ifodalash, ovoz ustida ishlash, auditoriyani jalb qilish.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность развития ораторской компетенции среди студентов и ее педагогические аспекты. Анализируются методы формирования культуры речи через ораторское искусство, развитие способности четко и убедительно выражать мысли, а также повышение педагогического мастерства. Особое внимание уделяется использованию современных интерактивных методов для подготовки студентов к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: ораторская компетенция, культура речи, педагогическое мастерство, коммуникативные навыки, ораторское искусство, выразительное выражение мыслей, работа над голосом, привлечение аудитории.

Abstract: This article explores the relevance of developing oratorical competence among students and its pedagogical aspects. It examines methods for cultivating speech culture through oratory, enhancing the ability to articulate thoughts clearly and persuasively, and improving pedagogical skills. Special attention is given to the use of modern interactive methods to prepare students for professional activities.

Keywords: oratorical competence, speech culture, pedagogical skills, communication skills, oratory, expressive speech, voice training, audience engagement.

el.pochta:

mexriy_abatova@mail.ru

[https://t.me/0009-0004-
8960-3074](https://t.me/0009-0004-8960-3074)

Oratorlıq qábileti pedagoglardiń kásiplik iskerliginde úlken áhmiyetke iye bolıp, bul kónlikpe studentlerdi keleshekte isker pedagog sıpatında tayarlawda zárúr bolıp esaplanadı. Bul maqalada student jaslardıń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıwdıń áhmiyet hám usı boyinsha birqansha metodlar kórip shıǵıladı. Pedagogikalıq iskerlik tikkeliy sóylew mádeniyatı menen baylanıslı bolǵanlıǵı ushın, bolajaq pedagoglardiń, yaǵníy, studentlerdiń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp esaplanadı.

Oratorlıq uqıbı – awizeki hám jazba sóylewdi tińlawshıllarǵa janlı, túsinikli hám tásirli jetkerip beriň qábiletin iyelew haqqında túsinik beredi. Oratorlıq qábilet quramalı ónerlerdiń biri bolıp, onı iyelew kisiden qunt, shıdam, ilmiy tájriybe talap etedi.

Sóylew mádeniyatı pedagogtıń tiykargı kónlikpelerinen biri bolıp esaplanadı. Oratorlıq qábiletin iyelew tek ǵana oqıtılıshınıń kásiplik sheberligin asırıp qoymay, onıń óz pikirin anıq bayan etiwine óz auditoriyası menen jaqsı múnásebet ornatıwına járdem beredi. Tariyxıy dereklerden, yaǵníy, “Qabusnama hám “Qutadǵu bilig” shıǵarmalarında oratorlıq qábiletine tiyisli pikirler keltirilgen bolıp, bul ideyalar búgingi künde de óz áhmiyetin joǵaltpaǵan.

Sóylew mádeniyatı hár bir shaxstiń ulıwma mádeniyatınıń bir bólegi bolıp esaplanadı. Sóylew mádeniyatı insanniń pikirlerin anıq, turı, ápiwayı hám túsinikli etip tińlawshıllarǵa jetkiziwge járdem beredi. Bolajaq pedagoglar ushın ásirese mámile mádeniyatin, sóylew mádeniyatın iyelew zárúr bolıp esaplanadı. Sóylew mádeniyatınıń názık qırların biliw, sózlerdiń tazalıǵına hám turı aytılıwına itibar qaratılıwı kerek. Pedagog óz pikirlerin oqıwshıllarǵa anıq hám ayqın jetkeriň arqalı joqarı nátiyje kórsetkishlerine erise aladi. [2;6]

Hár bir shaxstiń durıs sóylewi hám sóz sheberligin arttıriw haqqında kóplegen ádebiyatlarda maǵlıwmatlar keltirilgen bolıp, solardiń ishinde Kayqawistıń “Qabusnama” shıǵarması eń áhmiyetli hám dáslepki shıǵarmalardıń biri esaplanadı. Ol bul shıǵarmasında sóylewshige násiyat tárizinde bir qatar pikirlerdi aytadı. Máselen, durıs sóylew haqqında bilay jazadı: “Adam sheber sózli hám sheshen bolıwı lazım. Áy balam, sen

sheshen bolǵıl, biraq, jalǵan sóyleme. Tuwrı sóziń menen belgili bol, sebebi, bir waqta ilajsızdan-zárúrlikten jalǵan sóyleseń, ol keshirimli boladı. Hámme waqt sóziń ıras bolsın, jalǵanǵa usaǵan duwrı sózdi aytpaǵıl, ırasqa uqsaǵan jalǵan, jalǵanǵa usaǵan ırástan jaqsıdız. Sebebi bunday jalǵan sóz qabillanadı. Jalǵanǵa usaǵan ıras qabillanbaydı, sheshen adam sonday insan bolsın, ol ne dese xaliqqa maqlı bolǵay. Bilmegen ilimińnen sóylemegıl, bunday ilimnen nan talap qılma. Eger sóz aytpaǵshı bolsań sonday sóz ayt, sózińniń ıraslıǵına hámme gúwalıq bersin. Aytqan sózińnen pushayman qılmayıń deseń, oyylanbastan sóyleme. Suwıq sóz sóyleme, suwıq sóz bir tuqım, onnan dushpanlıq ónip shıǵadi.” [3;123]

Tildiń payda hám ziyani haqqında Yusup Xas Hajiptıń “Qutadǵu bilig” shıǵarmasında bahalı pikirler bar. Olardan ayırmalarında sózlerden paydalaniwda jaman sózlerden saqlanıw haqqında qosıq qatarlarında keltirip ótedi [4;34].

Qaraqalpaq xalqi sóz ónerin júdá qádirlegen, onı meńgeriwe, úyreniwe talaplangan, sóz sheberleri bolǵan sheshenlerin júdá ardaqlaǵan xalıq. Ata-babalarımız zamanında sóz sheberleri dawdı sheshken. Sózdi tawıp sóyletyugın adamlar húrmet, izzette bolǵan. Bir ǵana Jiyrenshe sheshen haqqındaǵı ángimelerdiń ózi buǵan ayqın misal bola aladı. Awizeki ádebiyatımızda dilwar qız jeńgeleri menen sheshen jigit ağalarınıń aytısları, dilwar qızlar menen jigitlerdiń sóz jarıstırıwları, sózge sheshenligi menen xandı jumsaǵan hayal haqqında ángimeler saqlanıp qalǵan. Shayır T.Matmuratov óziniń qosığında:

Sózlerim sózlerińniń dógeregi, Babalarım ne degen sheber edi [5.103] - dep tawıp atqan. Bul qosıq qatarları da oqıwshıda sózlerdi óz ornında sóylew, kerekli sózlerdi tawıp aya alıw qábiletiniń qánshelli dárejede áhmiyetli ekenligin kórsetip bere aladı.

Sóylew barısında insanlarǵa tásir ete alıw hám olarda unamlı kózqaraslar qaldırıw ushın eń dáslep, tińlawshını húrmet ete alıw, olardıń qálewin, sol waqittaǵı hár túrli jaǵdayların hám pikirlerin esapqa alǵan halda sóz júritip biliw zárúr bolıp esaplanadı.

Batis álemi ekonomikalıq hám texnologiyalıq jaqtan jańa ashılıwlar dawiri bolǵan XX ásirdegi psixologiyaǵa tiyisli kóphsilikke

arnalǵan qollanba avtorı Deyl Karnegidiń “Mámile sırları” shıgarması menen Shıgis Orta ásır musulman xalıqları oyaniw dawiri, dáslepki türkij kórkem ádebiyatqa baylanıslı tariyxtan qalǵan esteliklerin salıstırıw, kitaplarında ulıwmalıq pikirlerdiń bir-birinen ayırmashılıqların analiz qılıw mungkinń. Deyl Karnegidiń birinshi qağıydasında “Adamlar menen mudami jaqsı qatnasta boliń”- dep ataladı. İnsanlardıń seni ashıq júzlilik penen kútip aliwin qáleseńiz, adamlardıń jaǵdayınan xabar alıp turıwińiz kerek. Ol bul haqqında jáne de anıqlaw tárzde sonday deydi: “Eger biz adamlarda jaqsı tásirler qaldırmaqshı bolsaq hám sol arqalı gana olardı ózimizge qızıqtırıwga urınsaq, hesh qashan shin jüreken dos taba almaymız. Eń jaqsısı, bunıń kerisinshesin qılıw, yaǵníy adamlar turmısi menen qızıgwımız kerek”. [6;7]

Sóylew mádeniyati jámiyettiń mádeniy rawajlanıwınıń millettiń ruwxıy jetiskenliginiń áhmiyetli belgisi sanaladı. Mámleketimizde ruwxıy ağartiwsılıq reformalar – mámleket siyasatınıń baslı baǵdarı dep járiyalanǵan búgingi künde sóylew mádeniyati mäselerleri hár qashanǵidan da aktual mäsede dep esaplanadı. Respublikamızdıń “Mámleketlik til” haqqındaǵı nizamı, “Bilimlendiriw haqqında”ǵı nizamı, “Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması” hám basqa da hújjetlerde ruwxıy-ağartiwsılıq, tárbiya, til mäselerine ayraqsha itibar berilgen. Hár qanday adam eń dáslep, óz ana tiliniń haqıqıy mamani bolıwı kerek. Birinshi prezidentimiz I.A.Karimov Özbekstan Respublikası Olyı majlisiniń 1997-jıl 29-avgusttaǵı IX sessiyasında sóylegen sózinde “Óz pikirin erkin, ana tilinde shıraylı hám anıq bayanlay almaytuǵın qáñigeni, ásirese bassıı orında otırǵanların búgin túsinıw de, aqlaw da qıyın!” – dep atap ótedi. Sóylew mádeniyati – házirgi til iliminiń aktual mäseleriniń biri. Bul mäseleni sheshiw ulıwma mádeniyatımızda rawajlandırıw, sonday-aq, joqarı oqıw orınlarda, orta arnawlı oqıw orınlarda, orta mekteplerde sabaq ótiw procesin jaqsılaw menen de baylanıslı. Sheshenlik óneri sırların úyreniw, óz pikirin bayanlawda til quralların kerekli orınlarda durıs qollanıw, barlı q tarawlarda xizmet etiwshi hár bir adamlar ushin turmıs zárúrligi dep esaplanıwı kerek.

Studentlerde sóylew mádeniyatın rawajlandırıw – bul tek is júzindegı jetiskenligin asırıw emes, olardıń ómir jolların da jetiskenliklerge toltırıw bolıp esaplanadı. Bul haqqında Berdaq

Ózgabay ulı óz qosıqlarında bahalı pikirler bildirgen. [7;15] A1, “Oylanba” qosığında bolsa sóylew ádebi haqqında qosıq qatarlarında keltirip ótken. [8;52]

Ózbekstanda mámleket siyasatı sheńberinde sóylew mádeniyatına óz aldına itibar qaratılıp, pedagogikalıq tálım procesinde bul jónelis boyınsıa arnawlı metodikalıq usıllar islep shıgilmaqta. Studentleriń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw zamanagóy tálım procesiniń áhmiyetli baǵdarlarından biri esaplanadı. Sóylew sheberligin asırıwda eń dáslep, talabaların leksikasındaǵı sózlik qorların bayıtıp, tildiń tazlıǵına itibar qaratıwımız kerek. Prezidentimiz Sh.M.Mırzıyaevtiń atap ótkenindey, “Hár birimiz mámleketlik tilge bolǵan itibardı górezsizlikke bolǵan itibar dep, mámleketlik tilge bolǵan húrmet hám sadıqlıqtı ana – Watanga bolǵan húrmet hám itibar dep biliwımız, sonday kózqarasti turmısımızdıń qağıydasına aylandırıwımız kerek.”[1;27]

Studentlerde oratorlıq qábiletin rawajlandırıwda tómendegi metodlardan paydalaniwǵa boladı.

1. “Maqtanaman” metodı. Bul metodta student ózi haqqında qısqasha biraq, tásirli etip unamlı tárepleri menen qosa sóylep beriwi kerek. Ol ózin tanıstırıwı hám qanday qábiletleri bar ekenligi haqqında sóylep beredi. Bunda studenttiń ózine bolǵan isenimi artadı, Auditoriyani ózine qarata alıw hám ózin kórsete alıw qábiletleri rawajlanadı.

2. “Oylap tabıw” metodı. Bul metodta studentlerdiń biri taxtaǵa shıgadı hám ózi qálegen waqıya haqqında aytıp baslaydı. Waqıyanı yarımda toqtap, tińlap otırǵan studentler waqıyanı shamalap dawam ettiriwi kerek boladı. Tińlawshıldarıń pikirleri esitilgennen soń, taxtadaǵı student óz waqıyasınıń juwmaǵın aytadı. Bul metodtiń paydası bolsa, studentlerde aytılıjaq pikirin anıq rejelestirip, tińlawshını ózine qarata alıw hám improvizaciyalıq qábiletin asırıwǵa járdem beredi.

3. “Tekst penen islesiw” metodı. Bunda studentler jup-jup bolıp bólínip aladı hám eki studentlerdiń biri kólemi 50-60 sózden ibarat tekstti oqıydi. Ekinshi student bolsa esitken teksttegi gáplerdi qaytalap aytıwı kerek boladı. Bul metod arqalı studentlerdiń dıqqat penen tińlaw, tez hám anıq juwap beriwi qábiletleri rawajlanadı.

Bul maqalamızda oratorlıq óneri boyınsıa bar bolǵan ilimiý ádebiyatlar hám studentler arasında

sóylew mádeniyatın rawajlandırıw boyınsha alıp barılıtuǵın ámeliy isler úyrenildi. Ulıwma alıp qaraytuǵın bolsaq, studentlerdiń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw ushın olardıń sóz baylıǵın asırıw, dawıs ústinde islew usılların úyretiw lazım. Student jaslarda oratorlıq kompotenciyasın rawajlandırıw búgingi künde pedagogikalıq tálımnıń áhmiyetli baǵdarlarınıń biri bolıp esaplanadı. Oratorlıq qábletler tek óana tálım procesinde emes, keleshekte pedagog sıpatında professional is júrgiziwe de joqarı nátiyjelerdi kórsetiwde xizmet qıladı. Soní ushın studenterde sóz mádeniyatın rawajlandırıw, olardıń pikirlerin anıq, logikalıq jaqtan hám tásırsheńligi jaǵınan jetkilikli dárejede bayanlay alıw qábletlerin rawajlandırıwǵa óz aldına itibar qaratiwimiz kerek. Oratorlıq ónerin úyreniw tek bilim hám ónerdi úyreniw óana emes, jeke rawajlaniwdıń da áhmiyetli sebeplerinen biri bolıp tabıladı. Sonlıqtan, tálım proceslerinde bul baǵdarda iskerlikti sistemalı hám metodikalıq tiykarda shólkemlestiriw talap etiledi.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, studentler arasında oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw, kásiplik hám jeke rawajlanıwına xizmet etedi. Oratorlıq óneri oqıtıwshı iskerliginiń ajıralmas bir bólegi bolıp, studentlerdi pedagogikalıq proceske tayarlawda úlken ról oynaydı. Soní menen birge, sóylew mádeniyatınıń rawajlanıwı, studentler pikirin anıq hám tásırlı logikalıq jaqtan da durıs ańlatıwǵa kómeklesedi. Bul bulsa olardıń keleshekte jetik kadr bolıwında áhmiyetli sebeplerdiń biri bolıp xizmet etedi. Usı orında usınıs sıpatında keltirip ótiwimiz kerek, joqarı oqıw orınlarında arnawlı oratorlıq óneri boyınsha ámeliy shinígıwlar kóbeytiliwi, talabalar

ortasında sóz sheshenligi boyınsha jarıslar shólkemlestiriliwi, sabaqlarda interaktiv metodlardan keń paydalaniwı máxsetke muwapiq boladı. Bunnan tısqarı, studentler ushın dawıs ústinde islew hám auditoriyani ózine tarta alıw boyınsha sheberlik sabaqları ótkeriliwi kerek. Soní menen birge, oratorlıq boyınsha eski hám zamanogóy derekler tiykarında oqıw dástúrlerin bayıtıw da úlken áhmiyetke iye bolıp esaplanadı.

Paydalanylǵan ádebiyatlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokrfatik O'zbekiston davlatini birgalıkda barpo etamiz. – Toshkent – “O'zbekiston” 2017, 27-b.
2. Suyunov J.SH., Tashmatov O'. Notıqlik san'ati va nutq madaniyati. – Toshkent – “Fan” 2010, 6-b.
3. Үнсүрулмаолий Қайқаўыс Қабуснама. – Некис – «Қарақалпақстан» 1987, 123-б.
4. Б.Уринбоев, А.Солиев Нотиқлик маҳорати. – Тошкент – «Үқитувчи» 1982, 34-б.
5. Төлепберген Мэтмуратов. Жақсылық сарайы. – Некис – «Қарақалпақстан» 1986, 103-б.
6. Deyl Karnegi Muomala sirlari. – Toshkent – “Navro'z” 1992. 7-b.
7. Бердақ Таңlamалы шығармалары. – Некис – “Қарақалпақстан” 2003, 15-б.
8. Бердақ Таңlamалы шығармалары. – Некис – “Қарақалпақстан” 2003, 52-б.

